

УДК 159.937

СУТНІСТЬ КАТЕГОРІЇ СОЦІАЛЬНО-ПРОФЕСІЙНОЇ ЗРІЛОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ

Т. Є. Мальцева

Стаття розкриває підходи до аналізу складових даної категорії, дає визначення поняття «соціально-професійна зрілість як наукова категорія». При теоретико-методологічному аналізі розкриваються такі поняття, як особистісна зрілість, професійна зрілість, професіоналізм, підкреслюється, що необхідно враховувати особливості формування соціально-професійної зрілості відповідно до розвитку інтелектуальних та вікових ознак.

***Ключові слова:** зрілість, соціально-професійна зрілість, внутрішні новотвори, професіоналізм, особистісна зрілість, професійна зрілість.*

Потреба в висококваліфікованих соціально та професійно зрілих фахівцях стала особливо нагальною в період скрутного економічного становища держави, яке весь час нагадує вищій освіті про те, що необхідне народження фахівця сучасного типу, спроможного конкурувати на світовому ринку праці, в якому особливого значення набувають професійно зрілі взаємовідносини, що передбачає невпинне і послідовне впровадження технологічних, управлінських та інших рішень, які спрямовані на підвищення ефективності праці, що потребує використання сучасних методів і принципів педагогічної діяльності в навчально-виховному процесі вищого навчального закладу.

Щоб розуміти, які ж саме вимоги до випускника вищого навчального закладу як до фахівця сучасного типу треба висувати, ми вводимо поняття «соціально-професійна зрілість майбутніх фахівців», яке утворюється при поєднанні трьох важливих складових: соціальна зрілість, професійна зрілість та майбутній фахівець.

Вважаємо, що формування соціально-професійної зрілості майбутніх фахівців – один з найважливіших чинників удосконалення освітнього процесу в навчально-виховних закладах, спрямований на якісний розвиток професійно-кадрової сфери України.

Вивчаючи проблему соціально-професійної зрілості майбутніх фахівців, ми звернулися до наукових досліджень таких категорій, як *професіоналізм* (О. Ф. Бондаренко, В. Д. Багіна, М. Ю. Варбан, Н. М. Варнавських, Ж. П. Вірна, Ю. В. Власова, В. В. Третяченко та інші), *професійна зрілість* (Д. Стюпер, Ю. П. Поваренков, В. В. Третяченко, О. Р. Фонарьов та інші), *соціальна зрілість* (Л. І. Божович, А. Гудзовська, І. Дементьєва, Є. Долл, В. Радул, Н. Зубарева, А. Пізнякова та інші) і *особистісна зрілість* (Г. Салліван, Ж. Піаже, Л. Колберг, С. П. Архіпова, О. О. Бодальова, М. О. Докторович, М. М. Гут, В. Філіппова, О. С. Штепа та інші), оскільки, на нашу думку, визначення поняття «соціально-професійна зрілість» криється в розумінні більшості з цих понять.

Мета статті – розкрити сутність категорії «соціально-професійна зрілість майбутніх фахівців».

Щоб визначити сутність категорії соціально-професійної зрілості майбутніх фахівців, розглянемо її складові: зрілість, особистісна зрілість, професіоналізм або професійна зрілість. Аналіз досліджень, що розглядають різні категорії, пов'язані зі зрілістю, окреслюють такі її ознаки:

- зрілість може проявлятися в різних аспектах життєдіяльності особистості: у вигляді фізичної, особистісної (на рівні громадської), розумової, зрілості праці, які можуть не збігатися в часі;
- зрілість є ефектом пережитої кризи ідентичності та має динамічну структуру;
- вона характеризується наявністю визначених рис особистості (відповідальності, децентрації, глибинності переживань, життєвої філософії, толерантності, автономності, контактності, самоприйняття, креативності, синергійності);
- зрілість є показником соціальної компетентності, яка проявляється у вигляді адаптованості, психологічної гнучкості, чіткої спрямованості та ідентичності особистості;
- психологічна зрілість характеризує високий рівень розвитку сенсорних, мнемічних, інтелектуальних та емоційно-вольових процесів [1; 2; 3; 4].

При цьому, за інтерпретацією О. Штепи, *особистісна зрілість* – це психологічне новоутворення зрілого періоду життя людини, що виникло як ефект самостійно пережитої людиною в зрілому віці кризи ідентичності, яка являє собою динамічну особистісну структуру. Особистісна зрілість є одночасно інтегральним критерієм особистісного зростання та виявом особистісного потенціалу людини, тобто її життєстійкості в здійсненні своєї життєвої стратегії. Особистісна зрілість характеризується феноменом самодетермінації та у кризових ситуаціях забезпечує людині можливість вибору моральних цінностей як пріоритетних [4].

Зауважимо, що для визначення соціально-професійної зрілості майбутніх фахівців феномен особистісної зрілості повинен відповідати віку людини лише умовно, узявши за основу цю відповідність як норму, оскільки такий феномен, як вундеркінди для того, щоб успішно навчатися, очолювати наукові проекти та навіть лабораторії обмежуються соціальною зрілістю, своїми інтелектуальними здібностями, що, очевидно, впливає на професійну зрілість, яка значно випереджає їх вік.

Отже, як виявляється, співвіднесення вікових особливостей (сформованих якостей, обумовлених віковими особливостями) з соціальними (статус студента) та професійними (статичними та динамічними феноменами, які проявляються на ментальному, емоційному та поведінковому рівнях) особливостями дозволяє стверджувати, що соціально-професійна зрілість не обов'язково настає в зрілому віці, але має обов'язкову відповідність психологічних компонентів заданій діяльності, соціальному статусу та вимогам професійної (навчальної) діяльності. Можливі випадки, коли професійна зрілість має ознаки соціальної зрілості та випереджає задані вікові. Звичайно, основною якістю особистості в понятті соціально-професійна зрілість є професіоналізм. Поняття професіоналізму в науці ототожнюють з поняттями «майстерність» та «професійна зрілість» [5].

Традиційно поняття «професіоналізм» має два значення:

1) *професіоналізм* – якісна характеристика суб'єкта діяльності, яка свідчить про високу професійну кваліфікацію і компетентність, різноманітність ефективних професійних навичок та умінь, володіння сучасними алгоритмами і засобами вирішення професійних завдань, що дозволяє здійснювати діяльність з високою продуктивністю.

2) *професіоналізм* – якісна характеристика суб'єкта діяльності, яка відображає високий рівень розвитку професійно важливих і особистісно-ділових якостей, акмеологічних складових професіоналізму, адекватний рівень домагань, мотиваційну сферу та ціннісні орієнтації, спрямовані на прогресивний розвиток спеціаліста [6, с.640].

Серед надсучасних досліджень існують досить різноманітні підходи до дослідження професіоналізму фахівців. Умовно ми їх розділили на три напрями:

- 1) формування особистості майбутніх фахівців: розвиток особистості засобами корекційно-виховного впливу (Білуха Т. І., Іваненко Б. Б.), формування гуманістичної спрямованості майбутнього фахівця (Данилова Т. М.), самоактуалізації особистості фахівця (Долінська Ю. Г., Мова Л. В.), мотивації досягнення (Шумакова Л. П.); особистісні якості: індивідуально-психологічні особливості пам'яті (Бандурка І. В.), інтелектуальна готовність (Бадалова М. В.), мотиваційна готовність (Дмитренко-Карабин Х. М.), емоційні та поведінкові складові особистісних якостей (Наумчик Н. В.);
- 2) формування професійно важливих властивостей: професійне ставлення до клієнта (Вірна Ж. П.), комунікативна компетентність (Завіниченко Н. Б.), саморегуляція мислення (Пов'якель Н. І.), властивість фасилітаторних впливів (Кондрашихіна О. О.), професійна позиція (Подолянюк О. Л.), професійна свідомість (Самолова А. Г., Шевченко Н. Ф.), комунікативна здатність (Федотюк Т. І.) та інші;
- 3) умови професіоналізації майбутніх фахівців: умови ефективної професійної адаптації психологів (Бондаренко І. Г., Скрипка Л. В.), професійної підготовки майбутніх психологів (Ігнатович О. М.), психологічні чинники професійної підготовки практичного психолога (Кирилюк І. М.), професійна придатність (Сургунд Н. А.) та готовність (Черепехіна О. А.) та інші. Аналізуючи категорію професіоналізму в соціально-професійній діяльності, визначимо характеристики цього поняття:
  - існують природні схильності до формування професіоналізму в тій чи іншій діяльності (професійні задатки);
  - професіоналізм передбачає наявність спеціальних знань, умінь та спеціальних властивостей особистості;
  - формування професіоналізму (професіоналізація) неможливе без особистісного зростання; у цьому процесі, який має ряд

послідовних етапів, набувають розвитку пізнавальна, мотиваційна та емоційна сфери, формуються особистісні якості та властивості;

- на кожному з етапів професіоналізації відбувається процес адаптації до нових умов діяльності;
- основним механізмом формування професіоналізму є здатність до саморозвитку та самоактуалізації;
- професіоналізм складається з операційного та мотиваційного компонентів.

З цього випливає, що професійна зрілість – це сформованість регулятивних механізмів професіоналізації та регуляції конкретної професійної діяльності. Вона оцінюється рівнем сформованості механізмів планування діяльності, програмування дій, оцінки результатів та їх корекції, які також є критеріями соціально-професійної зрілості фахівців [7, с.72-83].

У ході дослідження виявилось, що професійна зрілість є маловивченою категорією. Тільки деякі вчені звертають увагу на це поняття (Д. Стьюпер, Ю. П. Поваренков, В. В. Третьяченко, О. Р. Фонарьов та інші). Цікавою здається думка Ю. П. Поваренкова, який вважає, що *професійна зрілість* є свідченням здібностей людини знаходити оптимальні співвідношення між соціальними та індивідуальними вимогами, здібностей до самодетермінації та професійного розвитку [8]. Це визначення є підґрунтям до нашого розуміння категорії соціально-професійної зрілості майбутніх фахівців. Але зазначимо, що незважаючи на таке глибоке розуміння феномену професійної зрілості з урахуванням його індивідуального та соціального контекстів (особистісних якостей та професійного середовища), Ю. П. Поваренков не співвідносить це поняття з етапами професійного становлення особистості, що, на наш погляд, не можливо, оскільки кожен етап відповідає певному рівню професійної зрілості особистості.

Учені по-різному виділяють вікові періоди становлення професіоналізму. Наприклад, Дж. Сьюпер визначив такі етапи вікових особливостей його розвитку:

1. Зростання: розвиток інтересів, спроможностей (0 – 14 років).
2. Дослідження: апробація своїх сил (14 – 25 років).
3. Утвердження: професіональна освіта та утвердження своїх позицій в суспільстві (25 – 44 років).

4. Підтримування створеного стійкого професійного становища (45 – 64 роки).

5. Занепадання: зменшення професійної активності (від 65 років) [9, с.78].

Є. А. Климов, на наш погляд, робить дуже важливе узагальнення-відкриття: існують стадії розвитку людини як суб'єкта праці:

1. Передігрова стадія (до 4 років – засвоєння функцій сприйняття, які стають основою для подальшого розвитку).
2. Гра (від 5 до 8 років – оволодіння «основними змістами» діяльності).
3. Оволодіння навчальною діяльністю (8- 12 років – розвиток функцій самоконтролю, самоаналізу та планування діяльності).
4. Стадія «оптації» (від 12 до 18 років – усвідомлення бажань, усвідомлений та відповідальний вибір майбутнього професійного шляху).
5. Стадія адапту (від 17 до 20 років – професійна підготовка за обраною спеціальністю).
6. Стадія адаптації (від 20 до 23 років – початок активної професійної діяльності, конкретизація кар'єрних домагань).
7. Стадія інтерналу (від 23 до 26 років – здатність стабільно працювати на професійному рівні).
8. Майстер (найкращий професіонал серед звичайних гарних).
9. Авторитет (найкращий серед майстрів, переоцінка професійних цінностей).
10. Наставник (професіонал, який здатний передати свій найкращий досвід учням) [9, с. 186].

В. В. Третьяченко виділяє такі етапи професійного становлення:

1. Виникнення та формування професійних намірів під впливом загального розвитку, первинного орієнтування та залучення до різних сфер праці в загальній школі. Існують об'єктивні та суб'єктивні аспекти вибору професії, які складають мотивацію цього вибору (соціально-економічний, пізнавальний, індивідуально-особистісний компоненти). Власне професійне навчання – цілеспрямована підготовка до професійної діяльності.

2. Процес входження в професію, який характеризується активним її опануванням та знаходженням свого місця у колективі вимагає уміння співвідносити спеціалізовані знання до цілісних життєвих явищ у рамках практичної роботи психологів.

Повна або часткова реалізація особистості у самостійній професійній праці [5, с. 11].

Розуміння особливостей етапів становлення професійної діяльності дуже важливо тому, що кожен з цих етапів характеризується визначеною спрямованістю на ту чи іншу діяльність і дозволяє розглядати цей процес як цілісну систему розвитку особистісних якостей, знань та навичок. В. Татенко говорить: «На кожному етапі розвитку людини світ її психіки має свою сутнісну специфіку, свою особливість творчого синтезування, в результаті чого також формується суб'єктивний досвід психічного життя» [10, с. 3-13].

М. Ю. Варбан з цього приводу пише: «Динаміка, характер перебігу і психологічні особливості професійного становлення на різних вікових етапах визначаються сформованістю властивостей і якостей особистості (професійним потенціалом), активністю в професіоналізації, а також конкретними професійними досягненнями (продуктами і результатами творчості, етапами кар'єри, статусними характеристиками)» [11]. Однак в цьому процесі існує закономірність – це наявність кризи перед переходом на новий етап розвитку. Ця криза може мати більше чи менше виражену емоційну забарвленість, але вихід з цієї кризи завжди передбачає самовизначення (у даному випадку – вибір професії).

Аналізуючи теоретико-методологічні основи поняття «соціально-професійна зрілість», зробимо спробу його визначити.

Соціально-професійна зрілість – це наявність таких психологічних утворень, які формуються в процесі професіоналізації та проявляються в соціальному середовищі відповідно до професійних характеристик і статусу.

Як соціально-психологічна категорія соціально-професійна зрілість існує на ментальному, емоційному та поведінковому рівнях, має статистичні (сформовані), динамічні (які формуються) та процесуальні критерії.

Проаналізувавши категорії професіоналізму, професійної зрілості та зрілості взагалі, ми бачимо, що вони мають схожі ознаки, доповнюють одна одну, утворюючи поняття «соціально-професійна зрілість». Будучи складовою професіоналізму, соціально-професійна зрілість майбутніх фахівців має як ознаки професіоналізму, так і професійної та соціальної зрілості. Зауважимо, що професіоналізм є показником професійної та соціальної зрілості особистості, а соціальна та професійна зрілість передбачає розвиток професіоналізму. Тобто виявляється, що соціально-

професійна зрілість – це внутрішнє утворення, яке відповідає ознакам усіх цих категорій та поєднує їх в своєму значенні.

Одночасно *соціально-професійна зрілість, поєднана з особистісною зрілістю*, що виникає в дорослому періоді життя людини завдяки процесу професіоналізації, є саморозвивальною системою, що сприяє досягненню професіоналізму (майстерності), успіху в професійній діяльності.

Отже, в умовах переходу України до ринкових відносин дедалі більшого значення набуває проблема підготовки спеціалістів у різних галузях виробництва, освіти і науки. Досягненню успіхів у здійсненні економічних та соціальних реформ сприяє пізнання розвитку соціально-професійної зрілості майбутніх фахівців, а також фундаментальна підготовка спеціалістів у цьому напрямі. На особливу увагу заслуговує формування соціально-професійної зрілості як фахова освіта, спрямована на забезпечення професійної самореалізації особистості, підвищення соціальної значущості та престижу знань, зростання фахової майстерності, підвищення конкурентоспроможності в умовах ринкової економіки [12, с. 80-96].

Перспективу даної теми ми бачимо в розкритті сутності процесу формування соціально-професійної зрілості майбутніх фахівців соціального спрямування в умовах ВНЗ.

Література

1. Архипова С.П. Професійна компетентність і професійність соціального працівника: сутність і шляхи розвитку / С.П. Архипова // Соціальна робота в Україні: теорія і практика. – 2004. – №2.
2. Бодалев А.А. О взрослении и зрелости : курс лекцій / А. А. Бодалев [Електронний ресурс]. – Електронні підручники. – Режим доступу: <http://www.info-library.com.ua> – свободний. – Загол. з екрану.
3. Божович Л.И. Этапы формирования личности в онтогенезе / Л.И. Божович // Психология развития. – СПб. : Питер, 2001. – С. 227-271.
4. Штепа О.С. Феномен особистісної зрілості / О.С. Штепа // Соціальна психологія. – №1 (9). – 2005. – С. 62-77.
5. Третьяченко В.В. Управлінські команди: методологія та теорія, формування і розвиток: монографія / В.В. Третьяченко – Луганськ: видавництво Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, 2004. – 300 с.
6. Психология человека от рождения до смерти / под ред. А.А. Реана. – СПб. : прайм-ЕВРОЗНАК, 2006. – 651с.
7. Фонарев А.Р. Развитие личности в процессе профессионализации / А.Р. Фонарев // Вопросы психологи, 2004. – № 6. – С.72-83.

8. Поваренков Ю.П. Професійна зрілість // Вісник // Педагогіка і психологія, 2006. – №6. – С. 29-33 [Електронний ресурс]. – Електронні підручники. – Режим доступу: <http://www.uspu.yar.ru>– свободний. – Загол. з екрану.
9. Козловський О.В. Как правильно выбрать профессию: методики, тесты, рекомендации / О.В. Козловський – Донецк: ООО ПКФ «БАО», 2006. – 800 с.
10. Татенко В. Суб'єктивно-вчинкова парадигма в сучасній психології / В. Татенко // Соціальна психологія. – 2006. – № 1 (5). – С. 3-13.
11. Варбан М.Ю. Психологічні особливості професійного становлення [Електронний ресурс]. – Електронні підручники. – Режим доступу: <http://www.info-library.com.ua>– свободний. – Загол. з екрану.
12. Орлов А.Б. Психология толерантности: проблемы перспективы / А.Б. Орлов, А.З. Шапиро // Вопросы психологии. – 2006. – №3. – С. 80-96.

СУЩНОСТЬ КАТЕГОРИИ СОЦИАЛЬНО-ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ЗРЕЛОСТИ БУДУЩИХ СПЕЦИАЛИСТОВ

Т. Е. Мальцева

Статья «Сущность категории социально-профессиональной зрелости будущих специалистов» раскрывает подходы к анализу составляющих данной категории, дает определение понятия «социально-профессиональная зрелость как научная категория». При теоретико-методологическом анализе раскрываются такие понятия, как личностная зрелость, профессиональная зрелость, профессионализм, подчеркивается, что необходимо учитывать особенности формирования социально-профессиональной зрелости в соответствии с развитием интеллектуальных и возрастных признаков. Анализ подходов к исследованию составляющих категории социально-профессиональной зрелости будущих специалистов позволил дать ей научное определение.

Ключевые слова: зрелость, социально-профессиональная зрелость, внутренние новообразования, профессионализм, личностная зрелость, профессиональная зрелость.

ESSENCE OF CATEGORY OF SOCIAL AND PROFESSIONAL MATURITY OF FUTURE SPECIALISTS

Maltseva Tetyana

The article «Essence of category of social and professional maturity of future specialists» exposes approaches to the analysis of constituents of this category, gives determination of concept «social and professional maturity as a scientific category». Under theoretical and methodological analysis, such concepts as personality maturity, professional maturity, professionalism are revealed, it is underlined that it is necessary to take into account the features of forming of social and professional maturity in accordance with development of intellectual and age signs. The analysis of approaches to the research of constituents of category of social and professional maturity of future specialists allowed to give its scientific determination.

Keywords: *maturity, social and professional maturity, internal new formations, professionalism, personality maturity, professional maturity.*

Мальцева Тетяна Євгенівна - кандидат педагогічних наук, доцент навчально-наукового інституту праці та соціальних технологій Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Луганськ, Україна)

Рецензент – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри соціальної роботи Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля П.П.Скляр

УДК 37.037

СПАДКОЄМНІСТЬ НАУКОВИХ ПОГЛЯДІВ С. А. ПОДОЛИНСЬКОГО У РОБОТАХ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

Ю. Д. Марцинішин

На основі аналізу першоджерел автор прослідковує теоретико-методологічний вплив енергетичної концепції С.Подолінського на формування вчення про ноосферу В. Вернадського.

Ключові слова: *енергія, колообіг, ноосфера, праця, Розум, ноосфера.*

Сьогодні, в період посилення глобалізаційних процесів, суспільство шукає нові підходи до організації своєї діяльності, одним з яких є сталий розвиток, що передбачає розгляд діючих економічних, соціальних та інших закономірностей розвитку крізь призму «ноосферного суспільства». В силу відомих екологічних, економічних, соціологічних та політичних причин «сталий розвиток» став одним із найбільш обговорюваних напрямків розвитку людства та наукових досліджень. Тому вивчення, а також практичне застосування наукової спадщини С. А. Подолінського та